

marife

dini araştırmalar dergisi
Turkish Journal of Religious Studies

cilt / volume: 19 • sayı / issue: 1 • yaz / summer 2019

ARAŐTIRMA
Research

Maksadın Akde Tesiri Bağlamında Outsourcing (Dış Kaynak Temini) Uygulamalarının Fıkhî Açıdan Değerlendirilmesi

Cemil Liv

Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Temel İslam Bilimleri Bölümü İslam Hukuku Ana Bilim Dalı
yzmliv@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0003-2937-5917>

Geliş Tarihi / Received: 24.03.2019 • Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 24.06.2019

Öz

Sanayi ve teknolojinin hızlı gelişimi sosyal, kültürel ve ekonomik alanda büyük değişimlere sebep olmuştur. Üretim anlayışı yerini tüketime bırakınca ticari firmalar tüketim hızına erişmek için yeni arayışlara yönelmiştir. Firmalar rekabet gücünü artırmak, talebe cevap verebilmek ve maliyeti düşürmek gibi nedenlerle dış kaynak teminine gitmek zorunda kalmışlardır. İktisadi alandaki bu gelişmelerin İslâm hukukuna uygunluğunu belirlemek ve bu hususta müteşebbislere rehberlik etme gereksinimi artmıştır. Konunun ilk dönem kaynaklarda, haram faaliyette bulunacak kişi veya firmalara hammadde temini özelinde akitlerde zâhiri irade beyanının yanı sıra maksatlara da itibar edilip edilmeyeceği kapsamında değerlendirildiği görölmüştür. Bu araştırmada klasik kaynaklardaki yaklaşımdan hareketle kötülüğe vesile olma maksadı sebebiyle sedd-i zeria ilkesi bağlamında konunun değerlendirmesi amaçlanmıştır. Buna göre; outsourcing uygulamalarının fıkhî değerlendirmesinde; işletmenin faaliyet alanı, dış kaynak temininin hangi konuda sağlanacağı, firmaya temin edilen dış kaynağın haram faaliyette kullanılıp kullanılmayacağı ve verilecek desteğin işletmenin ana faaliyet alanının bir halkasını oluşturup oluşturmadığının tespiti belirleyici olacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, İktisat, Dış Kaynak Temini, Maksad, Sedd-i Zerâi.

An Assessment of the Practices of Outsourcing from an Islamic Legal Perspective

The rapid development of industry and technology has caused great changes in social, cultural and economic areas. Production concept has been replaced by consumption. The rate of consumption of societies has pushed new searches. Companies have had to go to outsourcing for reasons such as increasing their competitiveness, responding to demand and reducing costs. It is necessary to determine the compliance of these developments in the economic field with Islamic law and to guide the entrepreneurs. Evaluations about the new economic structure will be determined in accordance with the basic principles of Qur'an and Sunnah. The Islamic law rules must be observed while meeting the demands of outsourcing of enterprises. In the first term's sources, this subject is evaluated operating in the field of haram raw material. From these examples, We work to analyze outsourcing, raw material, human resources, transportation, technical support to company.

As a result; Evaluation of outsourcing practices by Islamic law, it is important to determine the scope of the enterprise, whether outsourcing and support can form a link to the company's core business.

Keywords: Islamic Law, Outsourcing, Economics, Objective, Sadd al-Dharâi.

Atf / Cite as

Liv, Cemil. "Maksadın Akde Tesiri Bağlamında Outsourcing (Dış Kaynak Temini) Uygulamalarının Fıkhî Açından Değerlendirilmesi". *Marife* 19/1 (2019): 141-158. <https://doi.org/10.33420/marife.544000>.

1. Outsourcing İle İlgili Kavramsal Çerçeve

Değişen dünya şartlarında işletmeler rekabet koşullarına ayak uydurabilmek için strateji ve yöntemlerini günün şartlarına göre ayarlamak durumundadırlar. Özellikle kaynaklarını etkin ve verimli kullanabilmek adına işletmelerin ana konular dışındaki faaliyetleri için dışarıdan destek almaları önemlidir. Bu doğrultuda işletmeler outsourcing (dış kaynaklardan yararlanma) adı ile bilinen yönetim stratejisini sıklıkla kullanır olmuşlardır.¹

Outsourcing, şirketlerin devamlılık arz eden bazı içsel faaliyetlerini ve karar haklarını, bir anlaşmaya bağlı olarak, dışarıdaki tedarikçi firma veya firmalara devretmesidir. Outsourcing, bir işletmenin temel olmayan işlevlerinin o konuda uzmanlaşmış, daha etkin hizmet sağlayıcı başka işletmelerden sağlanmasını öngören bir yönetim stratejisi olarak kabul edilmektedir.²

Dış kaynaklardan yararlanma isteğinin amacı, işletmelerin operasyonel faaliyetleri içerisinde yer alan fakat öz yetenekleri arasında yer almayan işleri başka tedarikçi firma veya firmalara devretmesidir. Bu sayede firmalar uzmanı oldukları iş alanına odaklanarak, uzmanı olmadıkları faaliyet alanları ile ilgili konularda, o konunun uzmanı olan kaynak sağlayıcılardan hizmet almaktadırlar.³ Yerel firmalar maliyetlerini düşürmek, rekabet edebilir duruma gelmek, ekonomik riskleri azaltmak gibi sebeplerle dış kaynak kullanımına yönelirlerken; uluslararası faaliyet gösteren firmalar ise, tedarikçilerinin o ülkedeki konumlarından yararlanmak, ucuz iş gücü, hammadde ve vergi avantajı gibi sebeplerle dış kaynak kullanımını tercih etmektedirler.⁴

Dış kaynak kullanımı, firmaların ara sıra dışarıdan hizmet alması değildir. İşletmelerin hâli hazırda kendisinin bizzat ürettiği hizmet ya da ürünlerin tedarikçiler tarafından sağlanması konusunda yapılan sözleşmedir. Diğer bir ifadeyle firmanın daha önce kendisi tarafından üretilen girdi niteliğindeki ürünlerin dış kaynaklar tarafından tedarik edilmesidir.⁵ Bunun için outsourcing firmasının sağladığı bazı hizmetlerin işletmenin ana faaliyetinin temel halkasını oluşturduğunu söyleyebiliriz.

¹ İsmail Bakan v.dğr., "Türkiye'de Dış Kaynak Kullanımında Tedarikçi Seçim Kriterleri ve Sözleşme Şartlarında Dikkat Edilecek Hususlar", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2 (2012): 142.

² Asuman Akdoğan - Korhan Karacaoğlu, "Dış Kaynaklardan Yararlanma ve Bankacılık Sektöründe Teknoloji ve Bilgi İşlem Faaliyetleri İle İlgili Dış Kaynaklardan Yararlanma Üzerine Bir Uygulama", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 17/2 (2003): 93.

³ Akdoğan - Korhan, "Dış Kaynaklardan Yararlanma ve Bankacılık Sektöründe Teknoloji ve Bilgi İşlem Faaliyetleri İle İlgili Dış Kaynaklardan Yararlanma Üzerine Bir Uygulama", 93.

⁴ Nervin Aydın, "Dış Kaynak Kullanım Nedenleri ve Uygulamaları", *Adalet Bilimleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi* 41 (2016): 63.

⁵ Azim Öztürk - Konuralp Sezgili, "Dış Kaynaklardan Yararlanmanın Yeni Bir Rekabet Stratejisi Olarak Kullanılması ve Uygulama Süreci", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 21/2

Outsourcing, tedarik sözleşmesine benzemektedir. Tedarik sözleşmesi, “satıcı ile müşteri arasında, ileride ödenecek malum bir ücret karşılığında, belirli tarihlerde, vasıfları belli bir takım malları yahut muayyen hizmetleri temin etmek üzere yapılan bir sözleşme olarak tarif edilmektedir. Bu tarife göre şer’an mal değeri taşıyan, taşınır ve taşınmaz tüm nesnel varlığa sahip, mülkiyet konusu olmaya elverişli eşya ile birlikte, elektrik, su, telefon ve doğalgaz gibi hizmetlerin tedariki bu sözleşmenin kapsamına girer.”⁶ İşletmelere hammadde temini konusunda outsourcing ve tedarik sözleşmesine aynı kapsamda değerlendirilebilir. Ancak dış kaynak temini hammaddenin yanı sıra pek çok faaliyet alanında kullanılmaktadır.

Dış kaynak kullanımı hem üretim sektöründe hem de hizmet sektöründe kendini göstermekle birlikte hizmet sektöründe daha fazla tercih edilmektedir. Bununla birlikte gıda, tekstil, beyaz eşya, otomotiv gibi sektörlerde hammadde ve yedek parça tedariki için dış kaynak kullanılmaktadır.⁷ Dış kaynak kullanımının hızlı ilerleyişi neticesinde günümüzde tasarım, pazarlama, insan kaynakları, finans, reklam, yemek, taşıma, halkla ilişkiler ve ARGE’ye kadar pek çok faaliyet alanı artık dış kaynağa aktarılmaktadır.⁸ Asıl itibarıyla outsourcing İslam hukuku açısından meşru bir ticari yöntemdir. Ancak dış kaynağın temin edildiği firmaların ticari faaliyetlerinin mahiyeti outsourcing fıkhî değerlendirilmesinde etkin rol oynamaktadır. Her ne kadar klasik kaynaklarda haram faaliyetler bağlamında konu işlense de outsourcing kavramı yalnızca haram faaliyetlerle veya şüpheli işlemlerle iştigal eden işletmelerle alakalı bir ticari yöntem değildir. Fıkhî problem alanı haram faaliyette bulunan işletmeler veya şüpheli işlemlerle iştigal eden işletmelere dış kaynak temini olduğu için bu bağlamda değerlendirilmiştir.

2. Haram Faaliyette Bulunan İşletmelere Dış Kaynak Temini

İslâm’ın iki ana kaynağı olan Kur’ân ve Sünnette ticari hayatın temel parametrelerini belirleyen hükümler yer almaktadır. Akitlerin hukukî şartlarıyla birlikte yerine getirilmesi de bunlardan biridir. *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ* “Ey iman edenler! Akitlerin gereğini yerine getiriniz.”⁹ ayeti kerimesinde geçen “عُقُود” kelimesi, ayette hem sözlük hem de terim manasıyla zikredilmiştir. Zira Kur’ân, akitleri teker teker ele

(2002): 131.

⁶ Recep Çetintaş, “İslâm Hukuku Açısından Tedarik Sözleşmesinin Meşrûiyeti (Türk Borçlar Hukuku’ndaki Mahiyeti Bağlamında)”, *Turkish Studies* 11/12 (2016): 43.

⁷ Aydın, “Dış Kaynak Kullanım Nedenleri ve Uygulamaları”, 75.

⁸ Hasan Gül, “Dış Kaynak Kullanma Nedenleri ve Taşıdığı Riskler; İmalat Sanayiinde Bir Uygulama”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 3/4 (2005): 159.

⁹ el-Mâide 5/1.

olarak hüküm koyma yerine, bütün akitleri kapsayan genel ilkeler koymuştur.¹⁰ Diğer taraftan Hz. Peygamber'in (s.a.s.), "Müslümanlar şartlarına bağlı kalırlar."¹¹ ifadesinde de akitten doğan hukuki sorumluluklara uymanın gereği vurgulanmıştır. Bütün akitlerde olduğu gibi ticaret bağlamında yapılan akitlerde de iki temel unsur taraflar ve irade beyandır. Akit, akdi gerçekleştirme ehliyetine sahip tarafların usûlüne uygun şekilde karşılıklı rızaya dayanarak ifade ettikleri irade beyanlarıyla mün'akid olur.¹² Özellikle Şâfiî ve Hanefîlerde kabul edilen görüşte¹³ akdin kurulması için gerekli unsur ve şartların şeklen varlığı akdin sıhhati için yeterlidir.¹⁴ Şâfiî ve Hanefî mezheplerindeki bu yaklaşım tarzına karşılık, Mâlikî ve Hanbelîlerde ise, "Akitlerin gereğini yerine getirin."¹⁵ ayetinin sadece şekil itibarıyla değil, akde dâhil olan bütün şartlara riayeti gerektirdiği benimsenmiştir.¹⁶ Ayrıca amellerin niyetlere göre değerlendirileceğini ifade eden hadis¹⁷, başta ibadetler olmak üzere akitler ve diğer hukukî meselelerde tarafların niyetlerine itibar edilmesini gerektirir.¹⁸

Outsourcing iktisat literatüründeki yerini yeni almış olmakla birlikte, klasik kaynaklarda şarap imalatçısına üzüm satışı veya fitne ehline silah satışı gibi örnekler bu kavramlara ışık tutar mahiyettedir. Söz konusu örneklerle ilgili değerlendirmelere bakıldığında, mezheplerin akdin kuruluşu hususundaki zâhiri (objektif) veya maksat odaklı (subjektif) yaklaşım tarzlarının dış kaynak kullanımıyla ilgili hükümlerin değerlendirilmesinde de etkili olduğu görülür.¹⁹ Tarafların maksatları

¹⁰ Bk. el-Bakara 2/282. Müdayene ayeti olarak da bilinen bu ayette sadece borç ilişkileri değil bütün akitlerle ilgili düzenlemeler getirilmiştir. Bk. Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an* (Beyrut: Daru l-hyâi Tûrâsi'l-Arabi, 1405), 3: 385; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'an* (Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1372/1952), 6: 32; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakaiki't-tenzil* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1408/1987), 1: 600; Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fi'l-ilmî't-tefsîr* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1987), 1: 505; Muhammed b. Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: Dârü't-Tunusiyye, 1999), 6: 74; Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed b. es-Serî Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'an ve l'râbuḥ* (Beyrut: Dârü'l-Hadis, 1988), 2: 139.

¹¹ Ebû Dâvud, Akdiye, 12.

¹² Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1404/1983), 3: 3.

¹³ Şâfiî, *el-Ümm*, 3: 310; Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 1402/1981), 16: 181; Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-ilmiyye, 1407/1986), 7: 15.

¹⁴ Konuyla ilgili bk. Abdülkerim Zeydan, "Akitlerde ve Hukuki İşlemlerde Kasdın Rolü", trc. Ali Bardakoğlu, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1986): 353-373; Cemil Liv, "İslâm Fıkhdında Zâhiri-Bâtını İrade Ayrımının Hukuki İşlemlere Etkisi", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 28 (2016): 181-200.

¹⁵ Maide 5/1.

¹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10: 53; Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kahire: Daru'l-hadis, 1425/2004), 4: 244.

¹⁷ Buhârî, *Bedü'l-vahy*, 1.

¹⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3: 96.

¹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 24: 26; Abdullâh b. Mahmûd Mevsilî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtar* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996), 4: 162; Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed Aynî, *el-Binâye* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-ilmiyye, 1402/1981), 6: 108; Ebû İbrâhîm İsmâil b. Yahyâ b. İsmâil Müzenî, *el-Muhtasar* (Beyrut: Dârü'l-Marife, 1410/1990), 8: 182; Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-ilmiyye, ts.), 2: 21; Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *el-Vasît fi'l-fıkh* (Kahire: Dârü's-selâm, 1417/1996), 3: 68; Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 4: 167; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahmân el-Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtasarı Halîl* (Beyrut: Daru'l-fikr, 1412/1992), 4: 254.

şer'an yasaklanmış eylemlerde bulunmak olduğunda "İyilik ve takvada yardımlaşın, günah ve düşmanlıkta yardımlaşmayın."²⁰ ayeti ile birlikte sedd-i zerâi ilkesi devreye girmektedir.²¹

Ebû Hanîfe'ye göre, içki üreten bir kişiye üzüm suyu satımı câizdir. Çünkü üzüm şirasının bizatihi kendisi helâl bir maddedir. Haram kılınan üzümde elde edilen içkidir. Dolayısıyla helâl olan üzümün satışı değil, onun şaraba dönüştürülerek içilmesi yasaklanmıştır.²² Müşterinin kastı irade beyanı sırasında zâhiren ortaya çıkmamışsa mâsiyet kastı satıcının akdini fesat kılmaz. Zira Kur'ân "Hiç kimse bir başkasının günahını yüklenmez."²³ ifadesiyle günahın şahsiliğine vurgu yapmıştır.²⁴

Ebû Yusuf ve İmam Muhammed ise, mâsiyette yardımlaşma olan böylesi bir uygulamayı istihsanen mekruh kabul etmişlerdir.²⁵

Klasik kaynaklarda şarabın müslüman toplum için satışı konu olacak müte-kavim bir mal olmadığına altı çizilerek, gayri müslim şarap üreticilerine üzüm satışı ve karşılığında alınacak ücret farklı değerlendirilmiştir.²⁶

Hanefî fıkında prensip itibariyle haram faaliyette bulunan işletmeye ürün satımı câiz olarak görülse de "İyilik ve takvada yardımlaşın, günah ve düşmanlıkta yardımlaşmayın."²⁷ ayeti gereğince fitne dönemlerinde gayri müslime veya fitneci kişilere silah satımı mekruh kabul edilmiştir.²⁸ Her ne kadar günahın şahsiliği kapsamında müşterinin kastının dikkate alınmayacağı söylene de fitne dönemlerinde gayri müslime veya fitneci kişilere silah satımı konusunda zâhiri iradeden ziyade karinelerin göstergesi ile bâtınî iradenin esas alındığı söylenebilir. Silah satın alan kişinin toplumda fesat çıkarma ihtimali sebebiyle sedd-i zerâ ilkesi gereği akid mekruh kabul edilmiştir.

Ebû Hanîfe, silah satımında hammaddenin değil, bizzat mefsedete götürücü aletin satımı söz konusu olduğunu söyleyerek silah satımını, şarap imalatçısına üzüm satımından farklı değerlendirmiştir.²⁹ Çünkü silah, hiçbir dönüşüme gerek ol-

²⁰ el-Maide 5/2.

²¹ Sedd-i zerâi, mefsedete götüren vasıtaların yasaklanması demektir. Zekiyyüddin Şâban, *İslâm Hukuk ilminin Esasları*, trc. İbrahim Kafi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 269.

²² Mevsilî, *el-İhtiyâr li ta'lîlî'l-Muhtar*, 4: 162; Aynî, *el-Binâye*, 6: 108; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i*, 7: 142; Radiyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed el-Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyira* (Kahire: Matbaatü'l-hayriyye, 1322/1904), 2: 287; Zeynüddîn b. İbrâhim b. Muhammed b. Nuceym, *el-Bahru'r-râ'ik* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1413/1993), 5: 154; Molla Hüsrev, *Dürrerü'l-Hükkam* (Beyrut: Daru İhyai'l-kütübî'l-arabi, ts.), 1: 320; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dârü'l-fikr, 1412/1992), 4: 268.

²³ En-Necm 53/38.

²⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 24: 26.

²⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 24: 26.

²⁶ Haddâd, *Cevheretü'n-neyyira*, 2: 287; İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râ'ik*, 5: 87.

²⁷ el-Maide 5/2.

²⁸ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i*, 7: 142; Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *el-Hidâye* (Beyrut: Daru'l İhyâi Tûrâsî'l-Arabi, ts.), 4: 378; Mevsilî, *el-İhtiyâr li ta'lîlî'l-Muhtar*, 4: 122; Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed Babertî, *el-İnâye Şerhu'l-Hidâye* (Beyrut: Darü'l-Fikr, ts.), 6: 107.

²⁹ Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâ'ik* (Kahire: Matbaatü'l-Kübra'l-emiriyye, 1313/1895), 6: 29; İbn Nuceym, *Bahru'r-râ'ik*, 8: 230; İbn Âbidîn, *Reddü'l-*

madan mâsiyete sebep olabilecek özelliğe sahiptir. Özellikle toplumsal kargaşa sırasında silah satın alındığında, satın alış sebebi zikredilmese de mâsiyet amaçlı alındığı anlaşılır. Üzüm veya üzüm suyunda ise, müşterinin maksadı gizlidir. Zira satın alan kişinin maksadı, alınan ürünlerin şaraba dönüştürülmesiyle ortaya çıkar. Ebû Hanîfe, dönüşümden önce hammaddenin helâl alanlarda kullanılma ihtimalini akdin geçerliliğinin sebebi olarak kabul etmektedir. Silahı satın alan müşterinin fitne ehlinde olmaması yönünde bir şüphe var ise silah satımı câiz görülmüştür. Çünkü bu durumda silahın farklı amaçlarla kullanma ihtimali ortaya çıkmaktadır.³⁰ Ebû Hanîfe'den nakledilen bu yaklaşım tarzı, şarap imalatçısına üzüm veya üzüm suyunun satışındaki görüşlerinin odak noktasını müşterinin bu ürünleri kullanma şeklinin oluşturduğunu göstermektedir.

Hanefî fikhındaki konuyla ilgili prensibi izah eden diğer bir örnek ise, evini Mecûsî, Hristiyan veya Yahudi'ye mabet olarak kullanılmak üzere kiraya verme örneği gösterilmektedir. Ebû Hanîfe'nin bu konudaki tavrı da üzüm satışındaki gibidir. Evin kiralanması ile içerisindeki faaliyetler ayrı değerlendirilir. Diğer bir ifadeyle icâre akdi ile müstecirin kastı farklıdır. Her ne kadar Ebû Hanîfe'nin bu meselede tarafların kastına itibar etmediği söylene de, gayri müslimlere ibadethane için ev satılması veya kiralanmasının Kûfe'nin kırsal alanları ile sınırlanması dikkat çekicidir.³¹ Bu hususun, şehir merkezlerinde farklı dinlere mensup simgelerin kullanılmasının mâsiyete sebep olabileceği ihtimalinin yüksek olmasından kaynaklandığını düşündürmektedir. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed ise, mâsiyette yardımlaşma anlamına geleceği için bu tür eylemi mekruh kabul etmişlerdir.³² Herhangi bir kimse için şarabın taşınması konusunda ise, Hanefî mezhebinde farklı görüşler olup Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf şarabın taşınması sebebiyle alınan ücreti helâl kabul etmekle birlikte İmam Muhammed ise, helâl olmayacağını söylemiştir. Diğer bir görüşe göre ise, Ebû Hanîfe, şarabın taşınması karşılığı alınan ücrette bir beis görmemekle birlikte, Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed yapılan sözleşmeyi geçersiz kabul etmektedir.³³ Çünkü Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre şarap, içmek amacıyla taşınır. Şarap içmek ise mâsiyettir. Mâsiyet için satım veya icâre akdi yapılması da câiz değildir.³⁴ Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed, şarabın taşınması sebebiyle alınan ücreti câiz görmeyişlerine gerekçe olarak "Mâsiyette yardımlaşmayın."³⁵ ayeti ile "Şarabı taşıyan ve kendisi için taşınana Allah lanet eder."³⁶ hadisini göstermektedir. Ebû Hanîfe'ye göre ise, taşıma işinde bizatihi mâsiyet bulunmamaktadır. Haram olan şarabın içilmesidir. İçmek de kişinin kendi iradesiyle olan bir husustur. Şarabın taşınması onun içilmesini zorunlu kılmaz. Şarap, sirke yapmak veya bir yere dökmek için

Muhtar, 4: 268.

³⁰ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4: 378; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-Hükkam*, 1: 306.

³¹ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4: 378; Burhânüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî el-Mergînânî, *el-Muhîtü'l-Burhânî* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1424/2004), 7: 483; Bâbertî, *İnâye*, 10: 60;

³² Serahsî, *el-Mebsût*, 16: 38; Mergînânî, *el-Hidâye*, 4: 378; Burhânüddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7: 483; Bâbertî, *İnâye*, 10: 60; İbn Nüceym, *Bahru'r-râik*, 8: 230.

³³ Serahsî, *el-Mebsût*, 16: 38; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i*, 4: 190.

³⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 16: 38; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i*, 4: 190; Mergînânî, *el-Hidâye*, 4: 378; Babertî, *el-İnâye*, 10: 60; Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 2: 286.

³⁵ *el-Maide* 5/2.

³⁶ Tirmizî, *Büyu'*, 58.

de taşınabilir. Şayet akidin kuruluşu sırasında hangi amaçla şarap taşıyacağı belirle- nirse ecîrin masiyet amaçlı şarap taşınması câiz olmayacağı için ücret alamaz. Ebû Hanîfe şarap taşımacılığını leş olan hayvanın taşınması üzerinde sözleşme yapmaya benzetmektedir. Müste'cirin leş olan hayvanı taşıması mâsiyet amaçlı olmayabilir. Temizlik ve defin gibi bir maksat da gözetilmiş olabilir. Şarap nakliyesinde de aynı durum söz konusudur. Şarabı taşıyanın lanetlenmesi ile ilgili rivayet, içmek için ta- şımayla ilgilidir.³⁷ Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed ise, şarap taşımacılığının çoğun- lukla içilmesi maksadıyla olmasından hareketle mâsiyette yardımlaşma kategori- sine dâhil etmişlerdir.³⁸

Serahsî'ye (ö. 483/1090) göre, akid esnasında tarafların maksatları açıkça beyan edildiğinde maksatlara itibar edilir. Akid esnasında beyan edilmemekle bir- likte maksat biliniyorsa, maksada itibar edilmelidir. Ecîr, müste'cirin içmek ama- cıyla şarap taşıttığını biliyorsa onunla akid yapıp ücret talep edemez.³⁹

Haram faaliyette bulunan işletmeye dış kaynak temini konusunda Hanefî kay- naklarda verilen örnekleri bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirdiğinde Ebû Hanîfe'nin görüşünün, işletmenin bu hammaddeden helâl ürün üretebilme ihtima- linden kaynaklandığı görülmektedir. Fitne dönemlerinde gayri müslim veya âsi ki- şilere silah satımı örneğinde de aynı şey geçerlidir. Silah satımı aslen yasak olan bir şey değildir. Ancak fitne ehli bir kişi, toplumsal kargaşanın yaşandığı dönemde silah satın almasındaki maksadının fitne çıkarmak olduğu açıkça anlaşılabilir. Bu sebeple Ebû Hanîfe, zâhiren de bilinen maksattan hareket ederek sedd-i zerâi ilkesi bağla- mında fitne döneminde silah satımını mekruh görmüştür.⁴⁰

Günümüzdeki üretim politikalarına bakıldığında ürünlerin tamamen ayrıştı- ğını görülmektedir. Her bir ürünün bileşenleri farklı fabrikalarda üretilebildiği için hammadde temin edilen fabrikanın hangi ürünü üreteceği kesin olarak bilinmekte- dir. Akitteki mâsiyet sarahaten ortadadır. Dolayısıyla bugünkü koşullarda haram fa- liyette bulunan işletmelere hammadde temininin Hanefî fıkhı açısından hükmü ha- ram destek olma olarak değerlendirilecektir.

İmam Şâfiî'nin görüşlerine bakıldığında ise, objektif yaklaşım tarzının konu- nun değerlendirmesinde etkili olduğu görülecektir. İmam Şâfiî'ye göre, şekil şartları itibariyle sahih olan bir sözleşme tarafların farklı niyetlerde olmaları sebebiyle bâtil sayılamaz. Hukukun şeklen aradığı şartlar tamam olduğu sürece yapılan akde icazet verilir. Şarap imalatı yapacağına kanaat getirilen kişiye üzüm satışı da bu kapsama dâhildir. İmam Şâfiî'ye göre, üzüm satın alanın aldığı üzümü şarapta kullanmama, silah satın alanın da aldığı silahla cinayet işlememe ihtimali fesat unsuru olarak gö- rülmemiştir.⁴¹ Çünkü yapılan alışverişte mâsiyette yardımlaşma anlamı olduğu ke- sin değildir. Müşterinin maksadı görünürde bilinmeyeceği için akdin sıhhati bu du- rumdan etkilenmez. Ancak satılan üzüm şarapta kullanılsa veya satılan silah fitne

³⁷ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i*, 4: 190.

³⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 16: 38.

³⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 16: 38.

⁴⁰ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i*, 7: 142; Mergînânî, *el-Hidâye*, 4: 378; Mevsîlî, *el-İhtiyâr li ta'lîl-i-Muhtar*, 4: 122; Bâbertî, *el-Înâye Serhu'l-Hidâye*, 7: 310; İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtar*, 4: 268.

⁴¹ Şâfiî, *el-Ümm*, 3: 75.

amaçlı kullanılacak olsa, mâsiyet kesinleştiği için yapılan işlem diyâneten mekruh olacaktır.⁴² Şâfiîler içerisinde şarap üretiminde kullanacağı kesin olan birisine üzüm satışının haram olduğu görüşü de dile getirilmiştir.⁴³ Ancak, haram veya mekruh olarak hüküm verilmiş olması, akdin sıhhati için mâni görülmemiştir.⁴⁴ Şâfiî'ye göre, müşterinin kastı irade beyanında açıkça zikredilmemekle birlikte mevcut ortam ya da karineler şarap imalatında bulunacağını gösteriyorsa bu durumda üzüm satışı haramdır. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "Allah içkiye, onu dağıtana, içene, üzümünü sıkana, kendisi için sıktırana, taşıyana, kendisi için taşınana, satana, satın alana ve parasını yiyene lanet etsin."⁴⁵ hadisi mâsiyete sebep olmanın ve mâsiyette yardımlaşmanın yasaklandığını açıkça göstermektedir. Bu sebeple de mâsiyete sebep olan veya mâsiyete yardım anlamına gelen şeyler haramdır.⁴⁶

Şarap üreticisine üzüm satışı noktasında müşterinin maksadından ziyade zâhiri iradesini dikkate alan Şâfiîler, dâru'l-harp ehline (düşmana) silah satımı konusunu ise farklı değerlendirmişlerdir. Mezhep içerisinde ihtilaflar olmakla birlikte tercih edilen görüş yapılan akdin sahih olmayacağı yönündedir.⁴⁷ He ne kadar Şâfiî fihhında kötü niyet ibare ve lafza yansıdığına akde etkisi söz konusu olsa da İmam Şâfiî'nin yaşadığı dönem de dikkate alındığında harbîlerin satın aldığı silahı Müslüman toplumlara karşı kullanma ihtimali çok yüksektir. Bu durum da akdin sahih kabul edilmemesine neden olmaktadır.

Mâlikî ve Hanbelîlerde ise, şarap yapacak kimseye üzüm suyu satmak haramdır.⁴⁸ Yapılan alışveriş de feshedilmelidir.⁴⁹ Bu gruptaki fukâha, görüşlerini "Mâsiyette ve düşmanlıkta yardımlaşmayın."⁵⁰ ayeti ile birlikte⁵¹ Hz. Peygamber'den (s.a.s.) nakledilen "İçilmesi haram olanın satılması da haramdır."⁵²; "Allah içkiye, onu dağıtana, içene, üzümünü sıkana, kendisi için sıktırana, taşıyana, kendisi için taşınana, satana, satın alana ve parasını yiyene lanet etsin."⁵³ şeklindeki hadisler ile

⁴² Müzenî, *el-Muhtasar*, 8: 182; Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, 2: 21; Tûsî, *el-Vasît fi'l-fikh*, 3: 68; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc* (Beirut: Dâru lhyai'l-Turasi'l-Arabi, 1357/1983), 4: 317.

⁴³ Ebû'l-Hüseyn Yahya b. Ebû'l-Hayr b. Salim el-İmrânî, *el-Beyan fi Mezhebi'l-İmami's-Şafîi* (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1421/2000), 5: 121.

⁴⁴ Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfiî, *el-Azîz Şerhu'l-Veciz* (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1417/1997), 4: 135

⁴⁵ Tirmizî, "Büyu", 58.

⁴⁶ Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc*, 4: 316; İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâva'l-kübra'l-fihhiyye* (Beirut: Mektebetü'l-İslâmî, ts.), 2: 224.

⁴⁷ Gazzâlî, *el-Vasît fi'l-fikh*, 3: 69; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Mecmû'* (Beirut: Dâru'l-fikr, ts.), 9: 354.

⁴⁸ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *el-Kâfi fi fûrû'i'l-Mâlikîyye* (Riyad: Mektebetü'r-Riyad, 1400/1980), 2: 677. Ebû'l-Berekât Mecdüddîn Abdüsselâm b. Abdillâh b. el-Hadîr el-Harrânî, *el-Muharrer fi'l-fikh 'alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (Riyad: Mektebetü'l-meârif, 1404/1984), 1: 311; Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtasarı Halîl*, 4: 254.

⁴⁹ Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-tahsil* (Beirut: Dâru'l-garbi'l-İslâm, 1408/1988), 9: 394; Nemerî, *el-Kâfi fi fûrû'i'l-Mâlikîyye*, 2: 277.

⁵⁰ el-Maide 5/2.

⁵¹ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 4: 167.

⁵² Müslim, *Müsâkât*, 12.

⁵³ Tirmizî, *Büyu* 58.

temellendirirler.⁵⁴

Mâlikî ve Hanbelîlerde konuya yaklaşım sedd-i zerâi kaidesi gereğince harama götüren şeylerin de haram ve bâtil olduğu yönündedir. Şayet kişinin kastı bilinmiyor ancak, bununla ilgili karineler varsa, karineler de akdin haram ve bâtil olması için yeterli kabul edilir. Müşterinin satın aldığı ürünü haramın yanı sıra helâl alanda kullanma ihtimali varsa, akid haram kabul edilir.⁵⁵ Bu yaklaşıma göre de, şarap imalatçısına üzüm satışı veya dâru'l-harp ehline (düşmana) silah satımı haram ve batıl kabul edilmiştir.⁵⁶

Konuyla ilgili olarak Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 114/732)Tâvus b. Keysân (ö. 106/725) ve Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) şarap yapacağı belli olan kişiye üzüm suyu satışını câiz görürler. Delil olarak, "Allah alışverişi helâl kılmıştır."⁵⁷ ayetini göstermişlerdir. Bu ayete göre, bizatihi haram olmayan her şey satım akdinin mevzuu olabilir. Akid de rükün ve şartları tamam olduğunda sahihtir.⁵⁸ Süfyân es-Sevrî konuyla ilgili kendisine iletilen soruya "Helal olduktan sonra dilediğine sat." Şeklinde cevap vermiştir.⁵⁹

İbn Teymiyye (ö. 652/1254) ve İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) ise, mâsiyete sebep olma ve mâsiyette yardımlaşma anlamına geleceği için şarap üreteceği bilinen bir kişiye üzüm satışını câiz görmemektedir. Onlara göre, akitlerde niyet ve maksatlara itibar edilmesi nasların gereğidir. Diğer bir ifadeyle akdin zâhiren kurulmuş olması sıhhat için yeterli değildir. Tarafların niyetleri akdin geçerli olmasını etkileyecektir. Zira Kur'ân, akitlerde maksatlara da itibar edilmesi gerektiğine işaret eder.⁶⁰ Konuyla ilgili Hz. Peygamber'den nakledilen "Kim hasat zamanı üzümünü depolayıp bunu Yahudi veya Hristiyanlara yahut da şarap üreticisine satarsa, Allah onu ateşe girdirir."⁶¹; "Allah içkiye, onu dağıtana, içene, üzümünü sıkana... lanet etsin."⁶² hadisleri naslarda kişilerin maksatlarının akdi etkilediğini açıkça gösterir.⁶³

Şevkânî (ö. 1250/1834), "Allah içkiye, onu dağıtana, içene, üzümünü sıkana, kendisi için sıkıtırana, taşıyana, kendisi için taşınana, satana, satın alana ve parasını

⁵⁴ Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Yunus es-Sikilli, *el-Câmi li-Mesâilil-Müdevvane* (Beyrut: Daru'l-fikr, 1434/2013), 22: 523.

⁵⁵ Ebü'l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebir* (Beyrut: Dâru'l-kitabi'l-arabi, ts.), 4: 40.

⁵⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 4: 168.

⁵⁷ Bakara 2/275.

⁵⁸ Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, *el-Musannef* (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1982), 9: 217 (16992. rivayet); Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. el-Münzir en-Nisâbü'rî, *el-İsrâf 'alâ mezâhibi ehli'l-ulema* (Ras el-Haimah: Mektebetü Mekke es-Sekafiyye, 1425/2004), 6: 138; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 4: 167; İbn Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebir*, 4: 40.

⁵⁹ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *el-Musannef* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1988), 4: 461 (22137. rivayet)

⁶⁰ Bakara 2/228, 231; en-Nisa 4/12.

⁶¹ Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* (Kahire: Daru'l-Harameyn, ts.), 5: 294.

⁶² Tirmizî, Büyu' 58.

⁶³ Ebü'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm İbn Teymiyye, *el-Fetâva'l-kübrâ* (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlimiyye, 1987), 6: 57; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkî'in 'an rabbi'l-âlemin* (Beyrut: Daru'l-kütübü'l-İlimiyye, 1411/1991), 3: 125.

yyiene lanet etsin."⁶⁴ hadisinin içki imalatçısına hammadde temininden ziyade, içki üreticisi, taşıyıcısı, tüketicisi, alıcı ve satıcısı ile ilgili bir hüküm getirdiğini söylemiştir. Hammadde teminini yasaklayan nass ise, bağ bozumu zamanında üzümlerini satmayarak bunu şarap imalatçısı için saklayan kişilerin ateşe gireceğini ifade eden hadis⁶⁵ ile "Şarap üreticisine üzüm satmayın."⁶⁶ rivayetidir. Bu delillerden hareket eden Şevkânî, mâsiyette yardımlaşma anlamına gelecek her türlü şeyin ticaretinin haram olacağını söylemiştir. Bu sebeple de şarap üreteceği bilinen birisine üzüm suyu satışı haramdır.⁶⁷ Ona göre helâl amaçlı kullanılan şeylerin satımı helâldir. Aslen helâl bir ürünün haram olan şekilde faydalanmak amacıyla alınıp satılması ise haramdır. Müşterinin haram amaçlı kullanacağı yönünde bir kuşkusuna varsa hüküm aynıdır.⁶⁸ Domuz, leş, şarap gibi ürünlerin satışı haram dışında kullanılmamaları sebebiyle haram kılınmıştır. Şevkânî, haram faaliyette bulunacak bir kişiye ürün satımında tarafların maksadının dikkate alınması gerektiğini düşünmektedir. Bu sebeple de kişinin maksadının haram bir eylem olduğu bilindiğinde o kişiye hammadde satımının da haram olacağını savunmaktadır.⁶⁹

Muhammed Ebû Zehra (ö. 1250/1834) ise, şarap üretme ihtimali olanlara üzüm satışı ile ilgili kendisine sorulan soruya, satım akdinin câiz olacağı şeklinde cevap vermiştir.⁷⁰

Konuyla ilgili Saffet Köse ise, klasik kaynaklarda içki üretimi ile üzüm satışını ayrı değerlendiren alimlerin "helalin, helal ile satışı" ve "günah, suç ve cezada şahsilik" prensiplerinden hareketle sorumluluğu içki üreticisine ait gördüklerini ifade etmiştir. Ancak sanayi devrimi sonrasında sorunlar büyümüştür. Fıkıhın tedvin döneminde bireysel üzüm yetiştiricileri üzümlerini hasat zamanı sattığında alıcının onu hangi amaçla kullanacağını bilemediği için bir problem yoktu. Ancak günümüz modern ekonomisi geçmişin ticari hayatından bir çok açıdan farklılık gösterir. Artık helalin haramda kullanılması etkili bir güce sahiptir. Mesela verimi artırmak için satılan gübreden bomba, benzinden molotof, haşhaş gibi faydalı bitkilerden uyuşturucu imal edilebilmektedir. Ürünlerin üretim aşamasında kategorize edilmiş vaziyettedir. Artık şarap için ayrıca üzüm yetiştirilebilmektedir. Arpa sadece insan ve hayvan yemi olarak kullanılmamakta, aynı zamanda biranın da hammaddesini oluşturmaktadır. Bütün bunlar değerlendirildiğinde haram üretimi yapan ya da haramda kullanılacağı kuvvetle muhtemel olan birey ve kurumlara verilecek mal haram üretim zincirinin bir halkasını oluşturacaktır. Bu sebeple de helalin helalle satışı ile suç ve cezada şahsilik ilkelerinden hareketle bu tür satışlara cevaz vermek mümkün gözükmektedir.⁷¹

⁶⁴ Tirmizî, Büyü', 58 (1295); İbn Mâce, Eşribe, 6.

⁶⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ıvsat*, 5: 294.

⁶⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4: 461 (22136. rivayet)

⁶⁷ Ebû Abdillah Muhammed b. Alî eş-Şevkânî, *Neylü'l-ıvtâr* (Mısır: Daru'l-Hadis, 1357), 5: 183.

⁶⁸ Şevkânî, *Seylü'l-cerrâr*, 482.

⁶⁹ Şevkânî, *el-Fethu'r-rabbânî min fetâva'l-İmâm eş-Şevkânî*, thk, Muhammed Subhî b. Hasan Hallâk (San'a: Mektebetü'l-celîlî'l-cedid, ts.), 8: 4211-4212.

⁷⁰ Muhammed Ebû Zehra, *Fetâve's-Şeyh Muhammed Ebû Zehra* (Dımaşk: Daru'l-Kalem, 2010), 329.

⁷¹ Saffet Köse, "Outsourcing İşlemleri (Haram Faaliyetlerde Bulunan İş Yerlerine Dışarıdan Ürün ve Hizmet Satımı) Başlıklı Tebliğin Müzakeresi", *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi "Günümüzdeki Meseleler"*, ed. Mehmet Babayiğit (Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016), 342.

3. Faaliyetleri İçerisinde Helâl ve Haram Karışık Olan İşletmelere Dış Kaynak Sağlama

Klasik kaynaklara bakıldığında mezheplerin haram faaliyette bulunan işletmelere hammadde temini konusunda akdin şekli yapısıyla birlikte tarafların mak-satlarına dikkat etme konusundaki yaklaşım tarzlarının haram ile birlikte helâl faa-liyette bulunan işletmelere dış kaynak sağlama hususunda de etkili olduğu görülür.

İmam Şâfiî şekil şartları itibariyle sahih olan akdin, tarafların farklı niyetlerde olmaları sebebiyle bâtil sayılmayacağını savunmaktadır. Bu durumda, malları içeri-sinde helâl ve haram karışık şekilde bulunan kişilerle ticari ilişki mekruh olmakla birlikte hukuken geçerlidir.⁷²

Hanefî mezhebinde ise, malları içerisinde helâl ve haram karışık şekilde bu-lunan kişilerle ticari ilişkinin hükmünü belirlemede temel kıstas helâl ve haram ora-nıdır.⁷³ Helâl malı haramdan daha çok olan kişi ile alım, satım ve hibe gibi her türlü muamele câizdir. Haram kısmı çok ise, bu tür muameleler de câiz olmayacaktır.⁷⁴

Mâlikîler mal varlığında helâl ile birlikte haram da bulunan kişilerle yapılacak muamelenin fikhî sonucu konusunda farklı görüşler yer almaktadır. Abdullâh b. Vehb'e (ö. 197/813) göre, helâl kazanca haram karıştığında o mal tamamıyla haram olur. Ribâ ile ilgili ayette yer alan "şayet tövbe ederseniz, haksızlık etmemek ve hak-sızlığa uğramamak üzere anaparanız sizindir."⁷⁵ ifadesi faiz kısmı içerisinden temiz-leninceye kadar tüm malın haram olduğunu belirtir. Faiz içerisinden temizlenmeden bu kişilerle yapılacak alım satım yada hibe akdi de haramdır. Bu kişinin malının ta-mamını tasadduk etmesi gerekir.⁷⁶

Mâlikîlerde kabul edilen diğer bir görüş ise, mal varlığı içerisinde helâl ve ha-ram karışık olan kişilerle alım, satım ve hibe gibi akidler câizdir.⁷⁷ Ayrıca, maldaki haram oranına göre hükmün değişeceği yönünde görüşler de vardır.⁷⁸

İbn Rüşd (ö. 520/1126), haram kısım çoksa o malın haram, helâl kısım çok ise de kerahatle birlikte helâl olacağını söylemiştir.⁷⁹ Bunun yanı sıra Mâlikîler içe-risinde oranlamaya dikkat etmeden bu tür karışık mallar ile muamelenin mekruh olacağı da ifade edilmiştir.⁸⁰

⁷² Râfiî, *el-Azîz Şerhü'l-Vecîz*, 4: 135.

⁷³ Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Uyûnü'l-mesâ'il* (Bağdad: Matbaatü Es'ad, 1386/1966), 478; Burhânüddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 6: 350; Babertî, *el-İnâye Şerhu'l-Hidâye*, 12: 209.

⁷⁴ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i*, 5: 144; Mevsilî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtar*, 4: 122; İbrâhîm es-Semerkandî, *Uyûnü'l-mesâ'il*, 478; Burhânüddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 6: 350; İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-Halebî, *Mülteka'l-Ebhur* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998), 1: 186; Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Şeyh-i Zade Damad Efendi, *Mecma'u'l-enhûr fi şerhi Mülteka'l-ebhur* (Beyrut: Daru'l-hayati-Turasi'l-Arabi, ts.), 2: 529.

⁷⁵ Bakara 2/279.

⁷⁶ İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-Tahsil*, 18: 194

⁷⁷ İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-Tahsil*, 18: 194.

⁷⁸ Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafed-Desûki, *Hâşiyetü'l-Desuki 'ale's-Şerhi'l-kebir* (Beyrut: Daru'l-fikr, ts.), 4: 180.

⁷⁹ İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-Tahsil*, 10: 124.

⁸⁰ İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-Tahsil*, 10: 124, 18: 579.

İbn Teymiyye, bir kişinin malında helâl ve haramın karışık halde bulunmasının o kişinin malını tamamen haram kılmayarak, şüpheli duruma düşüreceği kanaatinde-dir.⁸¹ Onunla yapılacak ticari muamelenin haram mı yoksa helâl kısımdan olduğu önem arz eder. Malının çoğunluğu helâl ise, bu kişiyle yapılan ticari muamele helâldir. Malının çoğu haram ise, onunla yapılacak ticari muamelenin haram veya helâl olacağı konusunda farklı görüşler rivayet edilmiştir.⁸² İbn Teymiyye, faizli işlem yapanların mallarında helâl kısmın daha çok olduğu görüşündedir. Faiz anaparanın üzerine konulan fazlalık olduğu için helâl olan ana paranın daha fazla olacağını ifade etmektedir. Buradan hareketle İbn Teymiyye, bir kişinin mallarında helâl ve haram karışık bu kişiyle yapılacak alım satım akdi haram olmayacağını, ancak haram malın bir an önce ayıklanması gerektiğini belirtmektedir.⁸³

Salih Fevzan, Abdullah b. Gadeyân, Abdurrezzâk Affî, Abdullah Aziz b. Abdillah b. Bâz, Hüsâmüddin b. Mûsâ Afâne, Abdullah b. Abdurrahman el-Cebrîn gibi muasır fıkıhçılar, haram faaliyette bulunan işletmelerde çalışma, bu tür yerlere mülkünü kiraya verme ve buradan elde edilen kazancı haram olarak vasıflandırmışlardır. İşletmenin kazancının bir kısmının helâl olmasının hükmü değiştirmeyeceği kanaatinde-dirler. Onlara göre haramdan uzak durmak gerektiği gibi, haram şüphesi taşıyan muamelelerden de uzak durmak gerekir.⁸⁴

Hasan-ı Basrî (ö. 119/728), Mekhûl (ö. 116/734), Zührî (ö. 124/742) ve Şevkânî'ye (ö. 1250/1834) göre ise, gelirlerinde helâl ve haram karışık olan kişilerle ticari muamele câizdir.⁸⁵ Gerekçe olarak da Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Yahudi bir kişiye zırhını rehin olarak vermesini ve Hz. Âişe, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbas gibi pek çok sahâbenin Yahudilerden hediye kabul etmelerini gösterirler.⁸⁶

Yûsuf el-Karadâvî, İslâm'ın mâsiyette yardımlaşmayı yasaklayıp⁸⁷ onunla mücadeleyi emretmesinden hareketle⁸⁸ mâsiyete yardımcı olmanın o suça ortak olmak anlamına geldiğini söyler. Buna referans olarak da Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "Yer ve göktekiler bir mü'minin öldürülmesine iştirak etseler Allah onların hepsini ateşe atar."⁸⁹ hadisi ile şarap konusunda sadece içen değil, içilme aşamasına gelinceye kadar bu mâsiyete sebep olanların ve ribâ meselesinde alan, veren, şahitlik

⁸¹ Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm İbn Teymiyye, *Mecmuatü'l-fetâva* (Riyad: Mecmau'l-Melik Fahd, 1416/1995), 29: 273.

⁸² İbn Teymiyye, *Mecmuatü'l-fetâva*, 29: 273.

⁸³ İbn Teymiyye, *Mecmuatü'l-fetâva*, 29: 273.

⁸⁴ Hüsâmüddin b. Musa Afâne, *Fetâva Yes'elüneke* (el-Halil: Mektebetü Dendis, 1428/2007), 1: 121; Lecnetü'd-Dâime li'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, *Fetâve'l-İcneti'd-dâime*, thk. Ahmed b. Abdurrezzâk ed-Devîş (Riyad: er-Riaseti'l-Amme li'l-İdarati'l-Buhusi'l-İlmiyye ve'l-İfta ve'd-Da'ive ve'l-İrşad, ts.), 14: 45, 74; Muhammed b. Abdülaziz b. Abdullah, *Fetâve'l-İslâmiyye* (Riyad: Daru'l-vatan, 1413/1993, 2: 423; Suud b. Sa'd b. Derib, "eş-Şeriatü'l-İslâmiyye mine'l-Müskirat ve'l-Mühdrat", *Mecelletü'l-Buhusi'l-İslâm* 1(1395/1975): 369.

⁸⁵ Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. el-Münzir en-Nisâbûrî, *el-İsrâf 'alâ mezâhibi ehli'l-ulema* (Re'sülhâyme: Mektebetu Mekketü's-Sekafiyye, 1425/2004), 6: 151.

⁸⁶ İbn Münzir, *el-İsrâf 'alâ mezâhibi ehli'l-ulema*, 6: 151; Şevkânî, *Seylû'l-cerrârü'l-mütedeffik 'alâ hadâ'iki'l-Ezhâr* (Beyrut: Daru İbn Hazm, 2004), 482-483.

⁸⁷ el-Maide 5/2.

⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 18: 42; Müslim, İmân 78.

⁸⁹ Tirmizi, Diyât 8 (1398).

eden ve yazanın sorumlu tutulacağını ifade eden rivayetleri gösterir.⁹⁰ Karadâvî'ye göre, günümüzdeki faizli bankalara dış kaynak temini mâsiyette yardımlaşma kapsamına dâhildir. Ancak, dünyaya hakim olan ekonomik sistemin kaçınılmaz bir sonucu olarak Müslümanlar bu tür bankalarla ticari ilişki içerisine girmek zorunda kalmıştır. Bu sebeple müslüman birey iktisâdi sistemi değiştirme gayretiyle birlikte geçiş döneminde faizli bankalarda çalışabilir. Karadâvî bunun bir ihtiyaçtan kaynaklandığını ve ihtiyaçların da zaruret menzilesinde olduğunu özellikle belirtir. Bu görüşünü de bankaların mal varlıklarının tamamının haram olmadığı, hatta çoğunluğu helâl kapsamına girdiği tezi de, bu tür yerlere insan kaynağı teminini ihtiyaca binaen câiz görmesinde etkili olmuştur.⁹¹ Bununla birlikte sigara alım satımı ile ilgili kendisine sorulan soruya ise, “sigaranın içimi haram olduğu için alım satımı da haramdır.” şeklinde cevap vermiştir.⁹² Müslüman bir kişinin kilise yapımı için arazisini, evini kiralaması veya satması konusunda Ebû Hanîfe dışındaki çoğunluğun bu durumu mâsiyette yardımlaşmak olarak değerlendirdiğini söyleyen Karadâvî, devlet başkanının Hristiyan tebanın ibadetlerini îfa için buna ihtiyaç duymaları halinde siyaset-i şer’iyye gereği bu tür uygulamaya izin verilebileceğini söyler. Ayrıca, gayri müslim ülkelerde yaşayan müslümanlara ibadetlerini yerine getirebilecek mescid inşasına izin verilmesi halinde emanla İslâm beldelerine gelenlerin kilise talepleri de devlet başkanı tarafından karşılanabilir.⁹³

Karadâvî'nin görüşleri tahlil edildiğinde, helâl ile birlikte haram faaliyette bulunan işletmelere dış kaynak teminini mâsiyette yardımlaşma kapsamında değerlendirerek câiz kabul etmediği anlaşılmaktadır. Ancak günümüz ekonomik sistemi gereği bu tür ticari ilişkilere zaruret kapsamında değerlendirilen ihtiyaçlara binaen geçici süre izin verilebilir.

Muhammed Ebû Zehra da benzer şekilde haram faaliyette bulunan işletmelerle yapılacak muamelelere ihtiyaç noktasından bakmaktadır. O bu tür işletmelerde çalışmanın hükmü ile ilgili sorulan soruya “zaruret halinde çalışılabilir” şeklinde cevap vermiştir. Başka bir iş imkanı varken, buralarda çalışmayı ise, mâsiyette yardımlaşma gördüğünden câiz görmemiştir.⁹⁴ Faizle işlem yapan bankada çalışma konusunda verdiği cevapta ise, ribânın haram li-zatihi, ribayla ilgili belge düzenlemenin ise haram li gayrihi kapsamında olduğunu ve sedd-i zerâi gereği haram kılındığını belirtmiştir. Ebû Zehra, haram li gayrihi kapsamında olan şeylerin ihtiyaç anında mubah hale dönüşebileceğinden hareketle başka bir sektörde iş bulamayan kişilerin ihtiyaca binaen faizli bankada çalışılabileceğini de ifade etmiştir.⁹⁵

Kaşif Hamdi Okur ise, Ebû Hanîfe'nin görüşlerini temellendirirken Hanefî fıkıhçılarca dile getirilen mahiyeti itibariyle helâl olma ve mâsiyet ya da mâsiyete sebep olmama illetlerinden yararlanarak iki kriter belirlemiştir: “Birincisi, dış kaynak sağlayan işletmenin sattığı ürün ve hizmet, mahiyeti itibariyle haram olmamalıdır. İkincisi ise, dış kaynak kullanan işletmenin sattığı mal ve hizmet, müşteri firmanın

⁹⁰ Müslim, Müsâkât 106.

⁹¹ Yûsuf el-Karadâvî, *Fetava Muasıra* (Kuveyt: Daru'l-kalem, 1432/2011), 1: 609-611.

⁹² Karadâvî, *Fetâvâ Muâsıra*, 4: 724.

⁹³ Karadâvî, *Fetâvâ Muâsıra*, 4: 774.

⁹⁴ Muhammed Ebû Zehra, *Fetave'sh-Şeyh Muhammed Ebû Zehra*, 788.

⁹⁵ Muhammed Ebû Zehra, *Fetave'sh-Şeyh Muhammed Ebû Zehra*, 411.

haram olan iştirakinin bir parçasını oluşturmamalıdır. Bu durumda dış kaynak, haram olan ürün ya da hizmetin ortaya çıkış zincirinin bir bölümü değilse câiz görülebilir. Faizle çalışan bankaya personel taşıma servisi, yemek temini, temizlik ve güvenlik hizmeti, elektrik tesisatı bakımı, elektronik aletlerin temini ve bakımı gibi dış kaynak hizmeti verilebilir. Bu hizmetler mahiyeti itibarıyla helâldir. Ayrıca firmanın haram olan ribâlî işlemlerinin bir parçasını oluşturmamaktadır. Ancak bir iletişim firması şans oyunları veya pornografik içerikli materyale dayalı faaliyet gösteren bir işletmeye telefon hattı veya kanal tahsisi yaparsa, haram olan iştirakinin bir parçası olduğu için câiz görülemez. Her bir dış kaynak ilgili ilkeler ışığında müstakil olarak değerlendirilmelidir.”⁹⁶

Okur, tespit edilen ilkeler çerçevesinde câiz görülen dış kaynak temini uygulamasında, kaynak temin eden işletmenin aldığı bedel ve ücretin helâl olduğunu söyler. Ancak ana iştirak sahası haram olan bir işletmeyle ticari faaliyette bulunmanın kerahat olduğunu, dış kaynak sağlayan işletmelerin bu ticari işlemle günaha girmeseler de bu tür firmalarla imkan nispetinde iş yapmalarının müstehap olacağını da belirtir.⁹⁷

Sonuç

Klasik İslam Hukuku kaynakları çerçevesinde “Outsourcing / Dış kaynak” temininin İslâm hukuku açısından değerlendirmesine yer verdiğimiz bu çalışmada sunları söylemek mümkündür:

1. Klasik kaynaklarda dış kaynak kullanımı, akitlerin kuruluşundaki maksatların (bâtınî iradenin) akde tesiri bağlamında haram faaliyette bulunan işletmelere hammadde temini ve fitne çıkaracak kişilere silah satımı örnekleri üzerinden değerlendirilmiştir. Bu sebeple outsourcing uygulamalarını “maksadın akde tesiri” üst başlığı içerisinde değerlendirmek daha doğru olacaktır.

2. Outsourcing uygulamalarının fikhî değerlendirmesini yaparken işletmenin faaliyet alanı, dış kaynak temininin hangi konuda yapılacağı, firmaya temin edilen dış kaynağın haram faaliyette kullanılmasının kesin olarak bilinip bilinmediği ve verilecek desteğin işletmenin ana faaliyet alanının bir halkasını oluşturup oluşturmadığının tespiti gerekir. Buna göre işletmenin haram faaliyetlerde bulunduğu ve talep edilen dış kaynağın firmanın ana faaliyet alanının bir halkasını oluşturduğu tespit edilirse, “Günah ve düşmanlıkta yardımlaşmayın.” ayeti; “Allah içkiye, onu dağıtana, içene, üzümünü sıkana, kendisi için sıkıtırana, taşıyana, kendisi için taşınana, satana, satın alana ve parasını yiyene lanet etsin”, “Allah faiz yiyene, yedirene, faizli muamele için şahitlik edene ve yazana lanet etti.” hadisleri ile birlikte sedd-i zerâi kaidesi gereğince o firma ile sözleşme yapma haram olarak nitelendirilecektir.

3. Helâl ile birlikte haram faaliyette bulunan işletmelere dış kaynak sağlamanın fikhî hükmünü belirlemede ise, helâl ve haram oranlarına göre hükmünün veril-

⁹⁶ Kaşif Hamdi Okur, “Outsourcing İşlemleri”, *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi “Günümüzdeki Meseleler”*, ed. Mehmet Babayiğit (Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016), 335.

⁹⁷ Okur, “Outsourcing İşlemleri”, 335.

mesi gerektiği görüşü daha isabetli gözükmektedir. Buna göre mâsiyete tepki gösterilmesi gerektiğini bildiren rivayetler de gözetilerek haram oranı yüksek olan işletmelere dış kaynak temini harama destek olma ve mâsiyette yardımlaşma kapsamında değerlendirilmelidir. Ancak günümüz ekonomik sistemi sebebiyle bu işlemlerin yapılması kaçınılmaz hale gelmişse, “İhtiyaçlar zaruret menzilesindedir.” ilkesi gereği ihtiyaç oranına göre geçici süreyle câiz görülebileceği yaklaşımı tercih edilebilir. Toplum içerisinde haram faaliyette bulunan ya da haram faaliyet oranı yüksek olan işletmelerle ilişkiler yaygın hale gelmesinden hareketle dış kaynak teminini tamamıyla câiz görmek doğru olmayacaktır.

Kaynakça

- Abdurrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî. *el-Musannef*. 11 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1982.
- Ahmed İbn Hanbel, Ebû Abdillâh. *el-Müsned*. 45 Cilt. Kahire: Müessesetü'r-risâle, 1416/1995.
- Afâne, Hüsamüddin b. Musa, *Fetâva Yes'elüneke*. 14 Cilt. el-Halil: Mektebetü Dendis, 1428/2007.
- Akdoğan, Asuman - Karacaoğlu, Korhan. “Dış Kaynaklardan Yararlanma ve Bankacılık Sektöründe Teknoloji ve Bilgi İşlem Faaliyetleri İle İlgili Dış Kaynaklardan Yararlanma Üzerine Bir Uygulama”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 17/2 (2003): 91-107.
- Aydın, Nervin. “Dış Kaynak Kullanım Nedenleri ve Uygulamaları”. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi* 41 (2016): 61-79.
- Aynî, Bedrüddin Mahmûd b. Ahmed. *el-Binâye*. 13 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1981.
- Babertî, Ekmelüddin Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed. *el-İnâye Şerhu'l-Hidâye*. 10 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fikr, ts.
- Bakan, İsmail - Fettahloğlu, Seçil - Eytmiş, Melih. “Türkiyede Dış Kaynak Kullanımında Tedarikçi Seçim Kriterleri ve Sözleşme Şartlarında Dikkat Edilecek Hususlar”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/2 (2012): 141-161.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. 10 Cilt. Mekke: Darü'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1994.
- Burhânüddîn el-Buhârî, Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Mergînânî. *el-Muhîtü'l-Burhânî*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1424/2004.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. 5 Cilt. Beyrut: Daru'l İhyâi Tûrâsî'l-Arabi, 1405/1984.
- Çetintaş, Çetintaş, “İslâm Hukuku Açısından Tedarik Sözleşmesinin Meşrûiyeti (Türk Borçlar Hukuku'ndaki Mahiyeti Bağlamında)”, *Turkish Studies* 11/12 (2016): 43.
- Dalgın, Nihat. *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular*. 2 Cilt. Samsun: Etüt Yayınları, 2010.
- Damad Efendi, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Şeyh-i Zade. *Mecma'u'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, ts.
- Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafе. *Hâşiyetü'l-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-kebir*. Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Es'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. 4 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Ebû Zehrâ, Muhammed. *Fetave's-Şeyh Muhammed Ebû Zehra*. Dımaşk: Daru'l-Kalem, 2010.
- Erdoğan, Mehmet. “Garar”. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. 150. İstanbul: Ensar Yayınları. 2010.
- Gazzâlî, Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *el-Vasit fi'l-fikh*. Kahire: Dâru's-selâm, 1417/1996.
- Gül, Hasan. “Dış Kaynak Kullanım Nedenleri ve Taşıdığı Riskler; İmalat Sanayiinde Bir Uygulama”. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 3/4 (2005): 157-184.
- Haddâd, Radiyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed. *el-Cevheretü'n neyyira*. 2 Cilt. Mısır: Matbaatü'l-Hayriyye, 1322.
- Halebî, İbrâhîm b. Muhammed. *İbrâhîm Mülteka'l-Ebhur*. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1419/1998.
- Harrânî, Ebû'l-Berekât Meccüddîn Abdüsselâm b. Abdillâh b. el-Hadır. *el-Muharrer fi'l-fikh 'alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. Riyad: Mektebetü'l-meârif, 1404/1984.
- Hattâb, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-celil li-şerhi Muhtasarı Halil*. Beyrut: Daru'l-fikr, 1412/1992.
- Heytemî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed, *Tuhfetü'l-Muhtâc*. Beyrut: Dâru İhyai'l-Turasi'l-Arabi, 1357/1983.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddül-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1412/1992.
- İbn Abdillah, Muhammed b. Abdulaziz. *Fetâve'l-İslâmiyye*. 4 Cilt. Riyad: Daru'l-vatan, 1413/1993.

- İbn Âşûr, Muhammed b. Tâhîr. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dârü't- Tunusiyye, 1999.
- İbn Ba'z, Abdulaziz b. Abdullâh. "Faiz Oranları İle İlgili Değerlendirme". *Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmîyye* 39 (1414/1994): 27-77.
- İbnü'l-Cevzî. Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdu'l-mesîr fî'lîmi't-tefsîr*. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1987.
- İbn Derib, Suud b. Sa'd , "eş-Şeriatü'l- İslâmiye mine'l-Müskirat ve'l-Mühdırat", *Mecelletü'l-Buhusi'l-İslâm* 1(1395/1975): 369.
- İbn Ebî Şeybe, Ebü Bekr Abdullâh b. Muhammed. *el-Musannef*. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd. 1409.
- İbnü'l-Fevzan, Salih b. Fevzan. "İslâmi Şeriatta Alışverişle Riba Arasındaki Fark". *Mecelletü'l-Buhusi'l-İslâmîyye* 10 (1404/1984): 77-97.
- İbn Hacer el-Heytemî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî. *el-Fetâva'l-kübra'l-fıkhiyye*. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, ts.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid. *Fethu'l- Kadîr*. 10 Cilt. Beyrut: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, ts.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr. *İ'lâmü'l-muvakkî'in 'an rabbi'l-âlemîn*. Beyrut: Daru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1411/1991.
- İbn Kudâme, Ebü Muhammed Abdullah b. Ahmed. *el-Mugnî*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- İbn Mâce, Ebü Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni. *es-Sünen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- İbn Münzir, Ebü Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. el-Münzir en-Nisâbüri. *el-İşrâf 'alâ mezâhibi ehli'l-ulema*. Ras el-Haimah: Mektebetü Mekke es-Sekafiyye, 1425/2004.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed. *el-Eşbah ve'n-nezâir*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-ilmiyye, 1999.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed. *el-Bahru'r- râ'ik*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-ilmiyye, 1993.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Daru'l-hadis, 2004.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm. *el-Fetâva'l-kübrâ*. 6 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-ilmiyye, 1987.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm. *Mecmau'tü'l-fetâva*. Riyad: Mecmau'l-Melik Fahd,1416/1995.
- İmrânî, Ebü'l-Hüseyn Yahya b. Ebü'l-Hayr b. Salim. *el-Beyan fî Mezhebi'l-İmami's-Şâfiî*. 13 Cilt. Cidde: Dârü'l-Minhâc, 1421/2000.
- Kâsânî, Ebü Bekr Alaeddin Ebü Bekr b. Mes'ud b. Ahmed. *Bedâ'i'ü's-sanâ'î' fî tertîbi's-şerâ'î'*. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-ilmiyye, 1407/ 1986.
- Karadavi, Yûsuf. *Fetâva Muâsıra*. Kuveyt: Daru'l-kalem, 1432/2011.
- Köse, Saffet. "Outsourcing İşlemleri (Haram Faaliyetlerde Bulunan İş Yerlerine Dışarıdan Ürün ve Hizmet Satımı)Başlıklı Tebliğin Müzakeresi", *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi "Günümüzdeki Meseleler"*, Ed. Mehmet Babayiğit 340-345. Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Kurtubî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-aḥkâmî'l-Ḳur'ân*. 20 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1372/1952.
- Mergînânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. *el-Hidâye*. Beyrut: Daru'l İhyâi Tûrâsî'l-Arabi, ts.
- Mevsîfî, Abdullâh b. Mahmûd. *el-İhtiyar li ta'lîli'l-Muhtar*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996.
- Molla Hüsrev. *Dürrü'l-Hükkam*. Beyrut: Daru İhyai'l-kütübî'l-arabi, ts. Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc b. Müslim. *el-Câmi'ü's-sahîh*. 4 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Müzenî, Ebü İbrâhîm İsmâil b. Yahyâ b. İsmâil. *el-Muhtasar*. Beyrut: Dârü'l-Marife, 1410/1990.
- Nemerî, Ebü Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr. *el-Kâfi fî fûrû'î'l-Mâlikiyye*. Riyad: Mektebetü'r-Riyad, 1400/1980.
- Nevevî, Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*. Beyrut: Dârü'l-fikr, ts.
- Lecnetü'd-Dâime li'l-Buhûsi'l-İslâmîyye. *Fetâve'l-lecneti'd-dâime*. Thk. Ahmed b. Abdurrezzâk ed-Devîş. Riyad: er-Riaseti'l-Amme li'l-İdarati'l-Buhusi'l-İlmiyye ve'l-İfta ve'd-Da've ve'l-İrşad, ts.
- Liv, Cemil. "İslâm Fıkhdında Zâhiri - Bâtını İrade Ayrımının Hukuki İşlemlere Etkisi". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 28 (Konya: 2016): 181-200.
- Makdisî, Ebü'l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed, *eş-Şerhu'l-kebir*. Beyrut: Dârü'l-kitabî'l-arabi, ts.
- Okur, Kaşif Hamdî. "Outsourcing İşlemleri". *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi "Günümüzdeki Meseleler"*. Ed. Mehmet Babayiğit. 323-338. Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Öztürk, Azim - Sezgili, Konuralp. "Dış Kaynaklardan Yararlanmanın Yeni Bir Rekabet Stratejisi Olarak Kullanılması ve Uygulama Süreci". *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*

- 21/2 (2002): 127-142.
- Râfî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed. *el-Aziz Şerhu'l-Veciz*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1417/1997.
- Semerkandî, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Uyûnü'l-mesâ'il*. Bağdad: Matbaatü Es'ad, 1386/1966.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1402/1981.
- Sıkıllı, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Yunus. *el-Câmi li Mesâil'l-Müdevvene*. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1434/2013.
- Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celalüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1990.
- Sübki, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi. *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1991.
- Şâban, Zekiyyüddin. *İslâm Hukuk ilminin Esasları*. Trc. İbrahim Kafî Dönmez Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1983.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî. 8 Cilt. *Neylü'l-evtâr*. Mısır: Daru'l-Hadis, 1357.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî. *Seylü'l-cerrârü'l-mütedeffik 'alâ hadâ'iki'l-Ezhâr*. Beyrut: Daru İbn Hazm, 1425/2004.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî. *el-Fethu'r-rabbânî min fetâva'l-İmâm eş-Şevkânî*. Thk. Muhammed Subhî b. Hasan Hallâk. San'a: Mektebetü'l-celilî'l-cedid, ts.
- Şirâzi, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî. *el-Mühezzeb*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, ts.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb. *el-Mu'cemü'l-Evsat*. 10 Cilt. Kahire: Daru'l-Harameyn, ts.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed b. es-Serî. *Me'âni'l-Kur'ân ve l'râbuh*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Hadîs, 1988.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitabî'l-Arabi, 1408.
- Zeydan, Abdulkerim. "Akidlerde ve Hukuki İşlemlerde Kasdın Rolü". Trc. Ali Bardakoğlu. *Erciyesi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3(1986): 353-373.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus, *Tebyînü'l-hakâ'ik*. Kahire: Matbaatü'l-Kübra'l-emiriyye, 1313/1895.

Summary

The rapid development of technology and industry has caused great changes in social, cultural and economic spheres. When the notion of production is replaced by that of consumption, commercial companies embarked upon new quests with the aim of keeping up with the speed of consumption. Companies have had to take recourse to outsourcing for such reasons as increasing their power of competition, responding to the demand and decreasing the costs. The term "outsourcing" means a company's transfer of its continuous internal activities and rights of decision-making to one or more than one external supplier in accordance with an agreement.

What is aimed for by making use of external supply sources is the delegation by a company of those works to other companies that are included in its operational activities, but not in its capacities. Thanks to this, the companies can focus on the field of business in which they are expert, buying services in other fields from the other supplying companies. By means of outsourcing, the local companies aim at decreasing their costs, reaching a competitive position and decreasing the economic risks, while the international companies are planning to make use of the position of their local suppliers, as well as take advantage of the cheap labor, raw material and low taxes. As a result of the speedy progress of outsourcing practices, many fields of activity are outsourced such as design, marketing, human resources, finance, advertisement, food, transportation, public relations, and research and development. Although outsourcing has taken its place recently in economic literature, such examples occurring in the classical Islamic legal literature as selling grapes to the producer of wine and selling weapons to the anarchists shed light on this concept. A glance at these examples shows that the objective or subjective attitude of the Islamic legal schools to the formation of a contract is also influential in assessing the decisions about the practice of outsourcing. Those, who think that a formally valid contract cannot be invalidated on the basis of the aims of the parties, are not interested in the aims of the parties. However, as regards contracts that are highly probable to cause evil, the aims of the parties are taken into consideration. Those, who hold that the aim also should be considered along with the formal conditions

concerning the validity of a contract, regard the contracts with high probability of causing evil as invalid on the basis of the principle of *sadd al-dharā'i*, i.e. blocking the means to an expected evil.

A glance at today's policies of production shows a total differentiation of products. Since the components of every product can be produced at different factories, what product is to be produced by the factory that supplies the raw material is certainly predictable. In the codification period of Islamic law, there was no such problem because, when the individual producers of grapes sold their grapes at the season of harvest, they did not know for what goal the buyers would use them. However, today's modern economy differs from the past one in many respects. Now the use of the permissible in the impermissible has an effective power. For example, the production of a bomb from fertilizers, of a molotov cocktail from gasoline, and of drugs from the useful herbs. The products are categorized in the process of production. Now grapes are exclusively grown for wine. Barley is not only used for human and animal food, but also as the raw material of beer. If one considers all of this together, one can certainly know that a product that is supplied to the people or organizations that produce and are strongly probable to produce impermissible products shall form a major link of the chain of impermissible production.

The companions of the Prophet disagreed over outsourcing for the companies which include a mix of permissible and impermissible activities. Even though it is said that insofar as the formal conditions are met, a contract cannot be regarded as invalid, such contract is religiously reprehensible and even impermissible. Some contemporary scholars of Islamic law, relying on the commercial transactions the Prophet and the companions did with the Jews, maintain that the nature of the commercial transaction holds no importance for the validity of a contract. Some others look at outsourcing for those companies performing impermissible activities from the perspective of need, regarding this as permissible temporarily in proportion with the need.

The rapid pace of development of the practices of outsourcing increased the need for determining a criterion for outsourcing for companies with impermissible activities. As a result of such studies, it is set forth that on the basis of permissibility or that of avoiding sinfulness or avoiding leading to sinfulness, a product or service supplied by an outsourcing company should not be impermissible and that supplied material or service should not form part of the impermissible activities of the company.

When making a legal assessment of the practices of outsourcing, it is necessary to know the company's field of operation, the field of its outsourcing, whether it is certain that the supplied outsourcing is to be used in the impermissible activity and whether the supply forms a link of the company's main field of operation. Thus, if it is identified that the company performs impermissible activities and that the demanded outsourcing forms a major link of the company's main field of operation, doing business with that company will be considered impermissible on the basis of the Qur'anic verse, "Do not cooperate in sin and aggression", and on the basis of the ḥadīths "Allah has cursed wine, its drinker, cup-bearer, one who squeezes it, one for whom it is squeezed, its seller, one who purchases it, its bearer, the one for whom it is carried and the one who consumes its money" and "Allah has cursed the one who consumes interest, the one who gives it, the one who records it and the witnesses", as well as on the basis of the principle of *sadd al-dhrā'i*.

As regards deciding the legal position of the companies which carry on both legal and illegal operations, it seems to be more accurate to decide in keeping with the rate of its permissible and impermissible operations. Accordingly, in observation of the religious reports that demand reacting against the sinful actions, one should regard the act of outsourcing for the companies with a high rate of impermissible operation as supporting the impermissible and cooperating in sinful acts. However, if the modern economic system necessitates such transactions, they might be considered permissible interim in proportion with the rate of necessity on the basis of the general rule, "Needs are held in the position of necessity." However, it will not be accurate to consider outsourcing to be absolutely permissible on the basis of the presence of extensive relations with the companies which conduct impermissible activities or a high rate of impermissible activities.